

9. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Львів: Фенікс, 1996.
10. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К.: Знання, 2006.
11. Сурова Н. В., Тюменцев-Хвилья М. В., Хвилья-Тюменцева Т. М. Словарь трудных случаев употребления созвучных слов в русском языке. – К.: Юниверс, 1999.
12. Тараненко О. Пароніми // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 425.

Зоряна Купчинська, к. філол. н.*

Львівський національний університет ім. І. Франка (Львів)

УДК 811.161.2' 37' 373.2

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР З ДОМІНАНТОЮ ЛЮДИНА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ОЙКОНІМІЇ)

*Проблему „людина і мова” можна розглядати через призму оніма, в якому сфокусувалися буття людини, її мовна свідомість. Семантичний простір із домінантою **людина** репрезентовано коренями твірних основ українських ойконімів: *baba, *bat'ko, *brat', *curka, *diva, *dylja, *did', *muz', *otrok', *sestra, *vdova; car', *gončar', *gost', *kmit', *korol', *pan', *iat', *xusa, *voj', *xlop', *ščex'; *ljud', *ostolop'.*

У сучасному мовознавстві все частіше актуалізують проблему „людина і мова”, акцентуючи увагу на вивченні мови через зв'язок із людиною, її свідомістю, мисленням, духовним життям тощо. Саме когнітивний аспект мови дає великі перспективи для розвитку лінгвістики. Оніми становлять великий інтерес для науковців через те, що в них відобразилася система знань про довколишній світ.

Когнітивна карта середовища проживання формується за допомогою одиниць мови, що репрезентують таку глобальну понятійну сферу, як людина, жива й нежива природа тощо [5: 238]. Онімна система має не тільки системоцентричний, але і антропоцентричний вимір. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження полягає в тому, що об'єкт дослідження розглядається перш за все щодо його ролі в житті людини, щодо його призначення в життєдіяльності людини, щодо його функцій у розвитку особистості та її вдосконалення. Людина стає початком відліку в аналізі тих чи інших явищ, вона задіяна в процесі аналізу, визначає його перспективи й остаточні цілі [4: 212]. Оніми містять систему цінностей, якими оперувала\оперує людина. Особа живе у довколишньому середовищі і сприймає його через систему своїх цінностей.

Вивчаючи семантичні поля мови, ми одержуємо відповідну інформацію про концептосферу носіїв цієї мови, яка зреалізувалася в знаках і відобразилася в семантичному просторі мови. Аналізувати концептосферу загалом – неможливо через її об'єм та „невловимість”, адже знання, одержані із семантичного простору мови, не дають нам повної інформації про концептосферу, вона є завжди ширша, ніж семантичний простір мови. Основним і вагомим кроком у пізнанні концептосфери є вивчення саме семантичних полів.

Об'єктом аналізу є архаїчна ойконімія, яка містить корені, пов'язані з концептом **людина**. Переважна більшість типів архаїчної ойконімії (на -jь, -ьскь, -ань, -унь, -ень, -ьп, -ьпо, -ітї, -іп', -овь/-евь, -ану) України опосередкована власними назвами людей. Корені, вичленовані з ойконімії, репрезентують основне (первинне) значення, стрижень семантики, на якому вибудувалися твірні основи географічних назв (часто з проміжною

* © З. Купчинська, 2006

ланкою – антропонімом). Ці корені є прототипами, що послужили формуванню широкої мережі назв. У цьому контексті можна згадати положення В. Гумбольдта [2] і О. Потебні [6] про внутрішню форму слова й про те, що ядро цієї форми зберігається у свідомості народу. Так, наприклад, корінь ***Міль** (< псл. *milь* – милий < іє. **meil* – лагідний, м'який, пов'язане з **mei-g* – м'який, мирний (ЕСУМ III, 460; Ф II, 622) з таким значенням і сприймається носіями мови, і споживачами ойконімів (**Милятин**, 1946 (Вол., Укр. АТП, 54); Милятинь, 1765 (Арх. V/II (1), 84); Милятинь, 1651 (Арх. III/IV, 631); *Milatyn*, 1547 (AS IV, 531); **Милятин**, 1946 (Ров., Тучинський, Укр. АТП, 465); **Милятин**, 1946 (Ров., Острозький, Укр. АТП, 458); Милятинь, 1889 (Теод. II, 734); Милятин, 1973 (ІМС Ров., 471); Милятинь, 1765 (Арх. V/II (1), 80); *Milatyn*, 1544 (AS IV, 393); **Милятин Старий**, 1946 (Льв., Новомилятинський, Укр. АТП, 339); *Milatyn*, 1431, „miasto Boscza, Zboiska, Milatin i Medzygorce“; (AGZ V, 65); *Milatyn Stary*, 1785–1788, ЦДІАЛ, ф. 19, оп. XVIII–125; *Milatyn Stary*, 1819–1820, ЦДІАЛ, ф. 20, оп. XVIII–162; *Milatyn Stary*, 1893 (SORG, 238); Милятин Старий, 1931 (ЛШ, 124); Милятин Старий, 1966 (ЛЮ, 27); **Милятин Новий**, 1946 (Льв., Новомилятинський, Укр. АТП, 339); *Milatyn Nowy*, 1785–1788, ЦДІАЛ, ф. 19, оп. XVIII–125); *Milatyn Nowy*, 1819–1820 (ЦДІАЛ, ф. 20, оп. XVIII–162); *Milatyn Nowy*, 1893 (SORG, 238); Милятин Новий, 1931 (ЛШ, 124); Милятин Новий, 1966 (ЛЮ, 27); Милятин, 1649 (Ж IV, 283); *Milatin*, 1439 (AGZ XIII, 76); **Милятин**, 1946 (Льв., Городоцький, Укр. АТП, 329); **Milatyn**, Київ, біля Бердичева, 1618 (ZDz XXI, 239); **Милолобь**, XVI ст. (Клеп., 129), Милолобь, маєток в Київській землі, 1497 (АЛМ I, 339); **Miloslaw**, Київська земля, кінець XVI – початок XVII ст. (ZDz XXII, 133); *Myloslaw*, 1527 (MRPS IV/II, 15035); **Милків**, Жовківський округ, 1826–1849 (СелПУ 1826–1849, X-1209); Милків, Жовква, Й XIX–173 1785–1788 (ИФМ, 196); **Mylcew**, Брацлавське воєводство, 1606 (ZDz XXI, 531); **Мильча Мала**, Дубно, 1890 (Теод. II, 1087); *Mylcze*, Луцьк, 1570 (ZDz XIX, 28); Мильч(а), поселок в Волинській землі, II пол. XV ст. (АЛМ I, 13); **Милян**, Волинь, 1606 (Арх. IV/I, 328); **Милогін**, Волинь, 1596 (Арх. III/I, 103); **Milasów**, Київське воєводство, 1618 (ZDz XXI, 276); **Милоша**, Волинь, 1545 (Пам. IV, 2.111); **Милушин**, 1946 (Вол., Укр. АТП, 62); **Miluszi**, Волинь, 1538 (AS IV, 146–147). Відповідно, у свідомості мовців виникне зв'язок, перш за все, із значенням милий, а не з антропонімами Милята, Милолоб, Милослав, Милко, Милан, Милота, Милаш, Милош, Милуш і под., що є твірними основами цих географічних назв. Ця семантична модель (щодо семантичної моделі, то ми розуміємо її як стійкий змістовий (семантичний) інваріант, що варіативно реалізується у ряді конкретних назв) активна і в часі, і в просторі.

Семантично близькі моделі об'єднуються у семантичне поле, що є сукупністю слів/коренів, які становлять тематичний ряд, що охоплює певне коло значень.

Опрацювання семантичних полів є важливим завданням семасіологічного вивчення топонімії, зокрема ойконімії. Ідеться про ідеографію як семантичну типологію твірних основ географічних назв. Семасіологічний аналіз топонімії відбиває об'єктивну дійсність у назвах. Опис семантичних полів є початковим етапом для узагальнення онтологічного характеру.

Вичленувавши твірні основи топонімії, ми можемо зафіксувати і проаналізувати семантичні моделі і поля, опираючись на значення і походження праслов'янських коренів. Мовна картина світу широко репрезентує образ людини. Це абсолютно закономірно, бо все буття „розташоване довкола людини як центру та єдиної цінності” [1: 509]. Образ людини є вагомим сегментом і ойконімічної картини світу. Зв'язок „людина – місце” традиційно розглядається як відображення економічного устрою, суспільних відносин тощо. Цей зв'язок настільки сильний, що можна говорити про антропоцентричний пласт в топонімічній картині світу [3: 120].

Коренями твірних основ архаїчних ойконімів виявилися назви спорідненості та свояцтва, роду занять людини, тобто ті номінації, що були пріоритетними для наших предків.

Семантичне поле назв спорідненості та свояцтва репрезентує одинадцять одиниць: *baba, *bat'ko, *bratъ, *surka, *dīva, *dytja, *didъ, *muzъ, *otroкъ, *sestra, *vdova:

Baba < псл. baba < іє. baba або *bhabha, утворене шляхом повторення того самого складу, як і в інших словах подібного типу (ЕСУМ I, 102; Ф I, 99–100).

Baba, Галич, 1615 (AGZ X, 204, 207); **Бабанів**, 1946, (Сум, Укр. АТП, 545); **Babany**, Київ–Брацлав, кін. XVI– поч. XVII ст. (ZDz XXII, 611); **Vabañ**, Київ–Брацлав, кін. XVI– поч. XVII ст. (ZDz XXII, 163, 734); **Бабин**, 1946 (Він., Укр. АТП, 18), Бабинь, 1765 (Арх. V/II (1), 185), Бабинь, 1649 (Арх. III/IV, 168); **Бабин**, 1946 (Ров., Укр. АТП, 441), Бабинь, 1889 (Теод. II, 529), Бабинь, 1662 (Арх. VII/III, 157), Babin, 1577 (ZDz XIX, 44); **Бабин**, 1946 (Чц., Кельменецький, Укр. АТП, 640), Бабин, 1969 (ІМС Чц., 330) (відоме з XV ст.); **Бабин**, 1946, (Чц., Заставнівський, Укр. АТП, 639), Бабин, 1969, (ІМС Чц., 271) (відоме з XVII ст.); **Бабин** (Др., Укр. АТП, 661), Бабина, 1931 (ЛШ, 39), Babin, 1893 (SORG, 234), Babyn, 1649 (Ж IV, 226), Babyn, 1578 (ZDz, XVIII/1, 92); **Бабин**, 1946 (Ст., Косівський, Укр. АТП, 508), Babin, 1893 (SORG, 265), Бабин, 1931 (СП, 88), Babin, 1785–1788, ЦДІАЛ, ф. 19, оп. VI, 279, Babin, 1819–1820, ЦДІАЛ, ф. 20, оп. XI, 38; **Баб'є**, 1946 (Вл., Укр. АТП, 1793), Babie, 1570 (ZDz XIX, 12, 58, 94); **Бабишинь**, 1660–1663 (Арх. VII/III, 64); **Бабичі**, 1946 (Лв., Укр. АТП, 1955), Бабичі, 1931 (ЛШ, 203), Babcze, 1893 (SORG, 244); **Бабичі**, 1946 (Кв., Укр. АТП, 816), Бабичі (Babczach), 1765 (Арх. V/III(1), 5); мельниця жъ на Бабицахъ, на ріці Росаві, 1665 (Арх. VI, 65); **Бабичі**, Перемишль, 1471 „in terra Premisliensi“, 1478 (AGZ, XIX, 32); **Бабухів**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 500), Babuchyw, 1843 (SORG, 439), Бабухів, 1785–1788, Й IX- 259, 1819–1820, Ф IX–185 (ЙФМ, 19), Babuchow (o), 1441–1447 (AGZ XII, 92, 164, 178); **Бабче**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 824), Бабче, 1931 (СП, 23), Babcze, 1893 (SORG, 31), Бабче (Babcze), 1785–1788, Й VI–95, 1819–1820, Ф VI–170 (ЙФМ, 19), Babcze, 1661–1665 (LWR III, 16); **Babczyn**, 1683 (Овруч, Арх. VIII, 489), Babczyn, 1600 (ZDz XXI, 57), Бабчинь, 1715 (Овруч, Арх. I/IV, 379, 408–409), Бабчино, урочище, 1560 (Арх. VIII /V, 488); **Бабишин**, Поділля, I пол. XVII ст. (Кр., 421). Зафіксовано ще понад 20 назв із цим коренем.

Bat'ko < псл. bata, batja, яке може бути зіставлене із лат. pater, вважається також результатом фонетичного спрощення псл. bratъ – брат, значення „батько“ в такому разі розвинулося уже після спрощення (ЕСУМ I, 152), (Ф I, 135).

Батьків, 1946 (Лв., Укр. АТП, 342); **Batków**, 1893 (SORG, 52); Батьків, 1785–1788, Й XVIII–146, 1819–1820, Ф XVIII–250 (ЙФМ, 22); Батьків, 1649 (Ж V, 238); **Батъків**, 1946 (Рв., Укр. АТП, 465); Батьковъ, 1893 (Теод. III, 149); **Batkow**, 1570 (ZDz, XIX, 27, 148).

Brat < псл. bratъ, bratъ – брат < іє. *bher-, *bhra – нести, родити (ЕСУМ I, 246–247; ЭССЯ II, 238).

Браталів Великий, 1946 (Жг., Укр. АТП, 877); Браталовъ Великий, 1886 (Теод. I, 139); Браталів Великий, 1757 (СРУ сер. XVIII – поч. XIX, X-78); Браталовъ (Великий), 1765 (Арх. V/II (1), 59, 227); **Bratalow Wielki**, 1619 (ZDz XX, 99); **Браталів Малий**, 1946 (Жг., Укр. АТП, 177); Браталовъ Малий, 1886 (Теод. I, 140); Браталовъ (Браталовъ Малий // Браталовка), 1765 (Арх. V/II (1), 63, 225); **Bratylow**, 1624 (ZDz XXI, 360); **Братишів**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 517); **Bratyszów**, 1893 (SORG, 605); Братишів 1785–1788, Й VI–108; 1819–1820, Ф VI–26 (ЙФМ, 41); **Bratyszow**, 1578 (ZDz XVIII/1, 86); **Brathissow**, 1459 (AGZ XII, 442); **Браткошевь**, Галичина, 1758 (Арх. I/IV, 553); **Братчикова Гребля**, Київ, 1775 (Арх. V/II (1), 217); **Братковичі**, 1946 (Лв., Укр. АТП, 482); **Bratkowice** 1785–1788, Й XII–86; Ф XII–5, 1819–1820 (ЙФМ, 41); **Bratkowice**, 1508 (ZDz XVIII/1, 114); 1548 „villae Bratkovicze terre Leopoliensis (MRPS VI, 118); Братковичі, 1470 „in Bratkovicze“ (AGZ XV, 101); **Брацлав**, 1946 (Вл., Укр. АТП, 148); **Braclaw**, 1761

(AGZ XXV, 549, 561); Braclaw (Braslaw), 1607 (ŽDz XXI, 123, 196, 396); Braclawl, 1545 (Арх. VII/1, 137); Braclaw, 1501 (AS I, 146); Braczlau, 1471 (AGZ VI, 149);

Сурка < псл. *сургька – дівчина, дочка (Ф IV, 304).

Цурків, 1946 (Ров., Укр. АТП, 454); Цурковъ, 1890 (Теод., II, 926); Цурковъ, 1765 (Арх. V/II (1), 79); Цурковъ, 1564 (Курб., 269).

Дутја < псл. *dǫtę – дитина (ЕСУМ II, 79).

Дитятин, 1946 (Стн., Укр. АТП, 498); Дитятин, 1971 (ІМС Ів-Фр., 167); Дитятин, 1934 (ЛШ, 42); Dytiatyn, 1785–1788, ЦДІАЛ, І–19 IX–151; Dytiatyn, 1819–1820, ЦДІАЛ, Ф–20 IX–128; Dethatyn, 1578 (ŽDz XVIII/I, 90); Dethatyn, 1445 (AGZ XIV, 225).

Дідь < псл. dǫdъ – батько матері або батька; стара людина (ЕСУМ II, 86).

Дідів, 1946 (Сум., Укр. АТП, 534); **Дедів**, Стародубський повіт, 1779–1781 (ОНСН, 70); Дідовъ, XVII ст. (Лаз. I, 93, 166); **Дидовъ**, Київська земля, 1789 (Арх. V/II (1), 620); Дідовъ, XVI–XVIII ст. (Арх. VII/III, 391); Didow, 1607, 1624 (ŽDz XXI, 102, 110, 139, 317); Didow, 1595, 1600 (ŽDz XXI, 10, 30, 48); **Дідин**, 1946 (Вол., Укр. АТП, 70); **Дьдославль**, 1146 (Ипат., 28); **Дідилів**, 1946 (Льв., Укр. АТП, 339); Dzedzilów, 1893 (SORG, 237); Дідилів, 1785–1788, І XVIII–56, 1819–1820, Ф XVIII–73 (ІФМ, 100); Dzedzilów, 1726 (AGZ X, 407); Дідилів, 1649 (Ж V, 207); Dzedzilów, 1579 (AGZ X, 135); Dzyedzilów, 1492 (AGZ XV, 299); **Dzidowska**, Поділля, 1740 (AGZ X, 419).

Музь < псл. mażъ (< *mon-gio) < іє. Manu-s або *moni-s – чоловік, можливо, пов'язане з *men – мислити (ЕСУМ III, 530).

Мужилів, 1946 (Тер., Укр. АТП, 576); Mużyłów, 1893 (SORG, 392); Мужилів, 1819–1820, Ф IX–169 (ІФМ, 204); Mużyłow, 1578 (ŽDz XVIII/I, 91); Muzilow, 1439, 1446, 1453 (AGZ XII, 73, 146, 149, 153, 187, 226, 231); **Мужечь** (суч. Мужичя), Путивль, XVI ст. (Клеп., 129); Мужечь, XV ст. (Андр., 127).

Отрокъ < псл. *ot(ъ)rokъ – той, хто не має права говорити < псл. *rekti – казати, говорити (ЕСУМ IV, 235).

Отроків, 1946 (К.-П., Укр. АТП, 236); Отроковъ, 1765 (Арх. V/II (1), 173); Отроків, I пол. XVII ст. (Кр., 435).

Sestra < псл. *sestra (Ф III, 612).

Сестрятин, 1946 (Ров., Укр. АТП, 466); Сестрятинъ, 1889 (Теод. II, 1107); Сестрятинъ, 1545 (Пам., IV, 2.90); Сестрятинъ, 1453 (РИБ XXVII, 96).

Vdova < псл. vǫdova – вдова (Ф I, 281–282).

Ойкон.: **Вдовичин**, 1946 (Хар., Укр. АТП, 602); пор. **Вдово**, дворян, Берестя, 1495, (РИБ XVII, 624).

Семантичне поле роду занять представлено такими коренями: *сагъ, *гонсагъ, *gostъ, *kmitъ, *kogoľ, *rapъ, *tať, *xusa, *vojъ, *xlоръ, *šexъ.

Сагъ < псл. *sъsaгъ < *sesaгъ – імператор (Ф IV, 290–291).

Царево, Київська земля, 1662 (Арх. VII/III, 100); Царево, 1552 (Арх. VII/I, 100); **Царинське**, Польща, 1934 (ПШ, 83); Царинське, 1785–1788, І XV–103; 1819–1820, Ф XV68 (ІФМ, 323).

Сехъ < псл. *šexъ < *šetъnikъ (šeta – гурт) або *šeljadinъ (челядь) (Ф IV, 353).

Чехів, 1946 (Тер., Укр. АТП, 574); Czechów, 1893 (SORG, 88); Чехів, 1785–1788, І VI–138, 1819–1820, Ф VI–121 (ІФМ, 329); Czechow, 1578 (ŽDz XVIII/I, 88); Czechow, 1465, 1468, 1472 (AGZ XII, 319, 349, 397, 439); **Чехово**, Черкаси, 1660–1663 (Арх. VII/III, 85); Чехово, 1648 (Арх. III/IV, 25); **Czechy**, Галичина, 1471 (AGZ XV, 125, 126, 184, 572); **Czeski** (Czesky), Галичина, 1490 (AGZ XV, 277, 281); **Czechow**, Польща, 1471 (MRPS I, 751).

Gonczagъ < псл. *gъnсагъ < псл. *gъnтьсъ < псл. *gъnть – горно (ЕСУМ I, 561).

Гончарів, 1946 (Стн., Укр. АТП, 511); Nanczagow, 1893 (SORG, 185); Гончарів, 1785–1788, І VI–216, 1819–1820, Ф XI–6 (ІФМ, 74); **Гончарів**, 1946 (Льв., Укр. АТП,

323); Hanczarow, 1893 (SORG, 9); **Гончарів**, 1946 (Пл., Укр. АТП, 395); **Гончарів**, 1946 (Сум., Укр. АТП, 538); Hanczarow, Київська земля, XVI–XVII ст. (ZDz XXI, 96, 551).

Gostь < псл. gostь < іє. *ghostis – гість, чужинець (ЕСУМ I, 517; ЭССЯ VII, 67–69).

Гостів, 1946 (Стн., Укр. АТП, 512); Hostów, 1893 (SORG, 606); Гостів, 1785–1788, Й VI–201, (ИФМ, 86); Гостів, 1649 (Ж V, 15); Hostow, 1578 (ZDz XVIII/I, 94, 170); **Гости́лів**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 511); **Гостомель**, 1946 (Кв., Укр. АТП, 899); Гостомель, 1747 (Арх III/III, 375, 390); Hostoml(a), 1600 (ZDz XXI, 56, 62, 87, 94, 171); Hostomel, кін. XVI – XVII ст. (ZDz XXII, 153, 196, 205, 211); Hostomel, 1581 (ZDz XX, 38, 80); **Hostobuż**, Rus Czerwona, XVI ст. (ZDz XVIII/II, 315); **Гошча**, 1946 (Рв., Укр. АТП, 356); Hoszcza, 1618 (ZDz XXI, 211); Гошча, 1569 (Арх. II/I, 7).

Кміть < псл. Кметь – селянин, господар – споріднене з пол. kimować – розумітися (ЕСУМ II, 472; Ф II, 261).

Кмитів, 1946 (Жт., Укр. АТП, 175); **Kmityn dwór** w Winnicy, 1566 (AS VII, 96).

Korolь < псл. *korľь – король (ЕСУМ III, 39).

Королін, 1946 (Др., Укр. АТП, 154); Królin, 1893 (SORG, 353), Królin, 1788–1788, ЦДІАЛ, ф. 19, оп. XIII–327; Królin, 1819–1820, ЦДІАЛ, ф. 20, XIII–279; Królin, 1589 (ZDz XVIII/I, 14); Królin, 1481 (AGZ XVII, 189); **Королів**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 507); Королевь, 1734–1743 (Арх. I/IV, 451); **Корольків**, 1946 (Сум., Укр. АТП, 543); **Короленків**, 1946 (Жт., Укр. АТП, 169); **Корольча**, Чернігівщина, 1765 (ОРОМ, 50); **Корольов**, Конотопський повіт, 1779–1781 (ОНСН, 501).

Рань < псл. *gьranь – начальник округу (ЕСУМ IV, 272–273; Ф III, 195–196).

Панищів, 1946 (Др., Укр. АТП, 144); Paniszow, 1589 (ZDz XVIII/I, 57); **Пановь**, Львівська земля, 1632 (Арх. I/VI, 657); Панів, 1487, 1540 (КПД ЦДІА), 274, 374, 388, 402, 442, 483); **Пановь**, Волинь, 1449 (РИБ XXVII, 107); **Панченків**, 1946 (Сум., Укр. АТП, 541); Панченків, 1779–1781 (ОНСН, 523); **Панченків**, 1946 (Вор., Укр. АТП, 100); **Пантусовь**, Стародуб, 1765 (ОРОМ, 424); Пантусовь, XVII ст. (Лаз. I, 103, 146); **Pankow**, Белз, 1578 (ZDz XVIII/I, 205); **Панковь**, Кременець, 1648 (Арх. III/IV, 36); **Панібель**, Суразький повіт, 1779–1781 (ОНСН, 235); **Панчово**, Волинь, 1590 (Курб., II, 229).

Тать < псл. tata – дитяче (Ф IV, 26) або тать – злодій (ЕСЛГНПР, 157).

Татищевь, Стародуб, 1765 (ОРОМ, 632); Татищевь, XVII ст. (Лаз. I, 273).

Xusa < псл. *xasa – набіг, розбійник (Ф IV, 285–286).

Хусово, Волинь, 1603 (Арх. I/X, 125); Хусовь, 1569 (Арх. II/I, 10).

Воїь < псл. *wojь – воїн < іє. *uei – прагнути, домагатися, гнатися (ЕСУМ I, 431).

Воютин, 1946 (Вол., Укр. АТП, 74); Wojuthin, 1570 (ZDz XIX, 6); Wojutyn, 1701 (Арх. III/II, 407); Воютин, 1649 (Арх. III/IV, 347); Воютинь, 1545 (Пам. IV, 2, 80, 83, 89); **Войнилів**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 501); **Войнилів Довгий**, 1946 (Стн., Укр. АТП, 501); Wojniłow, 1893 (SORG, 234); Войнилів, 1785–1788, Й XVI–250, 1819–1820, Ф XVI–34 (ИФМ, 61); Войніловь, 1767 (Гал. л. II, 271); Войнилів, 1677 (КПД ЦДІАЛ, 976); Wojnylow, 1515 (ZDz XVIII/I, 171); Wojniłow, 1437 (ZDz XII, 28); **Woyniłow**, Поділля, 1623 (ZDz XXI, 637); Woynyłow, 1570 (ZDz XIX, 28); **Войнин**, 1946 (Вол., Укр. АТП, 60); Войнинь, 1765 (Арх. V/II (1), 91); „Pusthomithe, Bubnowa, Woynina, Kozłowa...“, 1570 (ZDz XIX, 22); Войнь, 1282 (ЕСЛГНПР, 32); **Восгоша Перші**, 1946 (Вл., Укр. АТП, 563); **Восгоша Другі**, 1946 (Вл., Укр. АТП, 563); Воегоше, 1903 (Теод. V, 279); **Вуйковичі**, 1946 (Др., Укр. АТП, 1020); Wojkowice, 1464 (AGZ I, 31); **Войсечь**, 1512 (Арх. VIII/IV, 220); Войсечь, 1662 (Арх. VII/III, 160); **Войків**, 1946 (Сум., Укр. АТП, 529); **Войчевь**, Волинь, 1545 (Пам. IV, 2.24); **Войнарвань**, Київська земля, 1682 (Арх. II/II, 441, 453); **Woynyesz**, Галичина, 1457 (AGZ XII, 251, 432); **Войнич**, Польща, 1785–1788, Й I–324, 1819–1820, Ф I–54 (ИФМ, 61); Woynicz, 1718 (AGZ I, 143, 144); Woynicz, 1509 (MRPS IV/I, 610, 677); Wojnicz, 1328 (AS II, 14, 270); **Войнь**, Білорусь, 1449 (РИБ XXVII, 109); Войнь, 1569 (РИБ XXX, 519); **Войновь** (острів, урочище в Пінському повіті), 1552–1555

(ПКПКК, 125); **Wojśka**, Польща, 1589 (ŽDz XVIII/1, 58); **Wojślaw**, Польща, 1893 (SORG, 338); Войслав, 1785–1788, Й VII–363, 1819–1820, Ф VII–63 (ЙФМ, 61); **Wojślaw**, w row. mieleckim Galicyi zach., 1459 (AS II, 190); **Войськ** (урочище, Дымирское староство), 1789 (Арх VII/III, 456).

Холръ // холоръ < псл. *холръ – робітник, холоп (Ф IV, 257).

Хлоповъ, Волинь, 1545 (Пам. IV, 2.117); **Хлопків**, 1946 (Кв., Укр. АТП, 256); **Chłorkow**, Холм — Красностав, 1564 (ŽDz XVIII/1, 199); **Хлопятин**, Галичина, 1934 (ПШ, 29); Chłoriatyn, 1893 (SORG, 539); Chłoriatyn, 1785–1788 (ЦДАЛ, ф. 19, оп. XIX–166); Chłoriatyn, 1819–1820 (ЦДАЛ, ф. 20, оп. XIX–153); Chłoriatyn, 1578 (ŽDz XVIII/1, 205); **Холопче**, Волинь, 1646 (Арх VII, 541); Chłopcze, 1558 (AS VI, 26, 27, 93, 94, 136, 140); **Холопінъ**, Волинь, 1545 (Пам. IV, 2.25); **Холопков**, Глухівський повіт, 1779–1781 (ОНСН, 459).

Збірне поняття **Ljudъ** < псл. *ljudъ – люди, народ < іє *leudho- / leudhi — рости (ЕСУМ III, 322–323; Ф II, 945) відображене в ойконімах: **Людинъ**, Волинь, 1765 (Арх. VII (1), 79); **Ludczyn**, Волинь, 1577 (ŽDz XIX, 39); **Люджа**, 1946 (Сум., Укр. АТП, 2030); **Людогошъ**, Мглин, 1499 (РИБ XXVII, 782); **Людвяны**, двір „въ Жмуди“, 1499 (АЛМ I, 510); **Ludcza**, Польща, 1498 (AGZ XVI, 284); **Людвин**, 1946 (Льв., Укр. АТП, 327).

Зафіксовано лише один приклад емоційно маркованої назви людини: **Ostolopъ** < псл. *ostolopъ (въ) < псл. stьlъ // stьlърь – стовб (Ф III, 165, 765–766).

Остолопів, Гайсинський повіт Подільської губернії, 1811 (СРУ, середина XVIII – початок XIX ст., X-763); **Остолоповъ**, 1776 (Арх V/II (1), 268); **Остолоповъ**, 1664 (Арх VII/II, 540); **Ostolopow**, 1567 (ŽDz XX, 123, 140); **Остолоповъ**, Білорусь, 1473 (РИБ XXVII, 90).

Корені, що мають основне семантичне навантаження *людина*, є прототипами, на основі яких розгорнулася широка мережа твірних основ ойконімів (у переважній більшості опосередковані антропонімом). Перелік географічних назв засвідчує велике розмаїття значень коренів в діячності і на такому великому територіальному обширі, однак прототипи збереглися у свідомості споживачів цих онімів, і в цьому прослідковується зв'язок на ментальному рівні багатьох поколінь, що об'єднані єдиним географічним ареалом. Антропоцентризм проявляється не тільки в тому, що усі засвідчені назви так чи інакше пов'язані з антропонімом, але і в тому, що корені твірних основ географічних назв відображають буття, у центрі якого є людина.

Література

1. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи. – М., 1986.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984.
3. Дмитриева Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая). – Барнаул, 2002.
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144 – 238.
5. Молчанова О. Т. Роль этнопсихологии при выборе ономастологических признаков мотивации в процессе наименования объектов среды обитания // Studia z Filologii Polskiej i Słowianskiej. Warszawa, 1998.
6. Потебня А. А. Мысль и язык. – К., 1993.

Джерела

- АЛМ** Акты литовской метрики, собранные Ф. И. Леонтовичем. – Варшава, 1896–1897. – Т. I, вып. 1–2.
- Андр.** Андрияшев О. Нарис історії колонізації Сіверської землі до поч. XVI в. – Записки історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928, кн. 20: 95–128.
- Арх.** Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1859–1914.
- Гал. л.** Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год, составил А. С. Петрушевич. – Литературный сборник. – Львов, 1874; Сводная галицко-русская летопись с 1700 по 1772 год, составил А. С. Петрушевич. – Львов, 1887.

ЕСЛГНПР	Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К., 1985.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови. – К, 1982–2003. – Т. I–IV.
ЭССЯ	Этимологический словарь славянских языков. – М., 1974–2000. – Вып.1–27.
Ж	Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1895–1900. – Т. I–III; Львів, 1903. – Т. VII.
ІМС	Історія міст і сіл Української РСР. – К.–Т.1–25.
ИФМ	Йосифинська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. – К., 1965.
Клен.	Клепатский П. Г. Очерки из истории Киевской земли. – Литовский период. – Одесса, 1912. – Т. I.
КПД(ЦДІА)	Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799. – К, 1972. – 672 с.
Кр.	Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII ст. – ЗНТШ. – Т. ССХLIII. – С.374–521.
Курб.	Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни. – В кн.: Акты, издаваемые Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1849. – Т. I–II.
Лаз.	Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Полк стародубский. – К., 1888. – Т. I; Полк нежинский. – К., 1893. – Т. II.
ЛО	Львівська область. Адміністративно-територіальний поділ. – К, 1971.
ЛШ	Schematismus...archidiaeceseos metropolitane graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1861. – Leopoli, 1861; Schematismus...Metropolitan-Consistorium untersteher den Volksschulen für das Jahr 1863. – Lemberg, 1863. Шематизм архидієцезії греко-католицької Львівської на рік 1882. – Львів, (1882); Шематизм Львівської архієпархії на рік 1931–1932. – Львів, 1931.
ОНСН	Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). – К., 1931.
ОРОМ	Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Полк черниговский. – Чернигов, 1866. – Вып.I. Полк киевский и нежинский. – Чернигов, 1867. – Вып.II–III.
Пам.	Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1848–1859. – Т. I–IV.
ПКПКК	Писцовая книга Пинского и Клецкого княжества... составленная пинским старостой С. Хваличевским в 1552–1555 г. – Вильно, 1884.
ПШ	Schematismus... diaeceseos Premisliensis pro anno Domini 1856. – Premislae, 1856; Схиматисм... епархии перемильской на год... 1868. – Перемишль, 1867; Шематизм... злучених епархій перемиської, самбірської і сяноцької на рік... 1934. – Перемишль, 1934.
РИБ	Русская историческая библиотека. Литовская метрика. – Пб., 1903. – Т. XX; СПб., 1910. – Т. XXVII; Юрьев, 1914. – Т. XXX; Пг., 1915. – Т. XXXIII.
СРУ	Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст. 36. документів і матеріалів. – К., 1978.
СШ	Шематизм... епархії станіславівської на рік... 1931. – Станіславів, 1931.
Теод.	Теодорович Н. И. Волынь в описании городов, местечек и сел... Житомирский уезд, Новгород-Волынский уезд, Овруцкий уезд. – Почаев, 1888. – Т. I. Ровенский уезд, Острожский уезд, Дубенский уезд. – Почаев, 1889. – Т. II. Кременецкий и Заславский уезды. – Почаев, 1893. – Т. III.
Укр. АТШ	Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К., 1947.
Ф	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964–1973. – Т. I–IV.
ЦДАЛ	Центральний державний історичний архів України у Львові.
AS	Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. I; Lwów, 1890. – Т. III–IV; Lwów, 1910. – Т. VI.
AGZ	Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1869–1935. – Т. I–XXV.
LWR	Lustracja Wojewodztwa Ruskiego.1661–1665. – Wrocław, 1970–1976. – Т. I–III.
MRPS	Matricularum Regni Poloniae summaria... – Warszawa, 1905–1908. – Pars I–III; Warszawa, 1910–1915. – Pars IV. Vol.I–III; Warszawa, 1919–1961. – Pars V. Vol.I–III.
SORG	Special-Orts-Repertorium von Galizien. – Wien, 1893.

Źdz Źródła dziejowe. – Warszawa, 1877. – Т. V; Warszawa, 1894. – Т. XXI; Warszawa, 1899. – Т. XIX; Warszawa, 1902. – Т. XVIII. – Cz.I.

Петро Мацьків, к. філол. н.*

Дрогобицький педагогічний університет ім. І.Франка (Дрогобич)
УДК 821.161.2'373.23

БІБЛІЙНІ ОЙКОНІМИ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто ойконіми Біблії на основі когнітивних структур у системі акціонального фрейму, з'ясовано їхню внутрішню форму, подано лінгвокультурний коментар.

Дослідження онімів у когнітивній семантиці є важливим з огляду на фонові знання, які дозволять по-новому, в децю іншому ракурсі підійти до проблем власного імені, його поняттєвого чи безпоняттєвого статусу в традиційній семантиці. Так звана безпоняттєвість власної назви в структурній семантиці не завжди підтверджується при функціональному чи концептуальному підходах, оскільки перебирає на себе значеннєві потенції, доносячи своєю внутрішньою формою, метафорикою, асоціаціями мовні особливості епохи, культурологічний смисл, який транслюється мовною особистістю у взаємозв'язках із соціумом, культурою, релігією. Зрозуміло, що між власними та загальними назвами, які пов'язані функціонально й онтологічно, існують відмінності родо-видового, поняттєвого характеру. Кореляції загальне // індивідуальне, форма // зміст, перекладність // неперекладність визначають їхню специфіку [5: 8–15]. Функціональний аспект власних і загальних назв у багатьох випадках аналогічний (номінативна, комунікативна, апелятивна, експресивна, вокативна, та ін. функції) [3: 108]. У прагматичному плані оніми набувають особливих функцій, які базуються на асоціативних зв'язках та відношеннях. Саме цей аспект дозволяє говорити про наявність поняттєвого компонента в структурі оніма, прихильниками цієї теорії є О. Есперсен, Є. Курилович, Е. Брандт, І. Щерба та ін. Когнітивний аспект оніма (його енциклопедичне значення) вичленовує в ньому фонові знання, які відображають культурні, національні, ментальні особливості в структурі значення оніма [1: 55–56]. Оніми є носієм національної унікальності мови, своєрідним мовним кодом гносеологічної інформації. У Біблії згадується значна кількість ойконімів, ми ж аналізуємо лише ті, що верифікуються акціональним фреймом концептосфери *Бог*.

Онім *Єрусалим* – фонетичний варіант єврейського *Jeruschalajim* ("засновник світу"). За біблійними даними в часи Авраама це місто називалось Салімом ("світ") [6: 375]. Учені також висловлюють припущення й про його ханаанське походження – *Iruschalim* (заснований богом Шалемом) [4: 413], який первісно мав назву Євус (Нав 18: 28). Метафорика синонімічних корелятивів проливає світло на історію Єрусалиму в контексті світових релігій. Передусім він номінується як місто Давида. Саме цар Давид був засновником Єрусалиму. Його син Соломон побудував у Єрусалимі храм Господу, куди був принесений ковчег завіту, звідси й доходить інша назва цього міста – місто Господа, престол Господа (Євр 3: 17), святиня (Йоїл 3: 17). Єрусалим у своїй історії мав і трагічні сторінки, зумовлені непокорюю Богові, що стало причиною його завоювань іншими народами, винищенням та ін. Про Єрусалим як про місто крові згадується неодноразово:

* © П. Мацьків, 2006

¹ Тут і далі посилаємося на Українську Біблію в перекладі І. Огієнка (1962). Зважаючи на кодифікованість біблійних скорочень ми не подаємо списку умовних скорочень.